

Néhány megjegyzés a szolnoki vár 1550/1552-es építéséhez

A *Szolnoki Tudományos Közlemények* honlapján, a 2012. évi novemberi konferencia anyagában található Kertész Róbert: *Fejezetek a török kori Szolnok kutatástörténetéhez és egy újabb azonosított objektum, a vesztőhely* című tanulmánya, amely egy felettebb terjedelmesre sikerült lábjegyzetben közel két teljes oldalnyi bíráló megjegyzést szentelt személyemnek is. Ennek okául egy 2011 tavaszán, a Damjanich János Múzeumban elhangzott és a Szolnok TV által felvett, majd többször is műsorra tűzött ismeretterjesztő előadás szolgált, amelynek témája a szolnoki vár 1550/1552-es felépítése és eleste volt.¹

Magam ugyan némileg furcsának tartom, hogy egy vidéki város múzeumának egyik muzeológusa munkahelyi ismeretterjesztő előadás nyomán egy külső fórumon akar nyílt tudományos vitát kezdeni a kollégájával, de ez önmagában még nem bűn. Még az sem, hogy ugyanott egy régész kollégájával, illetve a szolnoki Damjanich Múzeum másfél évtizede álló régészeti kiállításának egyes részleteivel kapcsolatban is komolyabb kritikával él.² Miként azt többen is megfogalmazták már, a tudományban sokféle nézőpont lehetséges, és mindenkinek el kell tudni viselni a másféle véleményt. Ennek azonban mindenkor alapvető feltétele, hogy az ellenvélemény szakmailag kellő színvonalon álló, tudományosan jól megalapozott meggyőződést tükrözzön.³

Kertész említett tanulmányának néhány érdekes, egyedi sajátossága (közel száz önmeghivatkozása!) ellenére már csak a 117 felsorolt szakirodalom miatt is örülni kell. A szerző a várkutatásban követendő módszerek kapcsán alapvetően helyesen fogalmazta meg, hogy a vizsgálatokat ki kell terjeszteni „... lényegében az összes számba vehető forrásra: írott kútfőkre, ... légi felvételekre, illetve ... egyéb adatokra”. Bíráló megjegyzései kapcsán ugyanakkor többel kapcsolatban is komolyabb fenntartásaim vannak. Az egy évtizede a törökkor felé forduló mezolitikus koros régész kollégának kétségkívül a régi, „túlhaladott”, „forráskritikát nélkülöző” történeti források, kiadványok kritikája kapcsán is van igazsága, ugyanakkor teljesen elutasító véleményét mégsem oszthatom egyértelműen. Ezek figyelmes elolvasása ugyanúgy nem lehet haszontalan a kor kutatója számára, mint ahogyan egyes újabb történeti adatok használata, illetve a régiekkel való összevetése sem.⁴ Magam pillanatnyilag a régész kolléga történeti megközelítésében vélem felfedezni annak okát, hogy ezen cikkében – szerintem – bizonyos történeti fogalmakat túlzottan sarkítottan kezelt, az adatokat esetenként vitathatóan értékelte, azok elemzése során több lehetőséggel nem számolt, és egyes régi és újabb szakirodalmi utalásokat sem vett figyelembe.

1 KERTÉSZ Róbert 2012.

2 Kertész a várbrázolások felhasználhatósága kapcsán jegyezte meg az alábbiakat: „Míg Kaposvári meglehetősen lesújtó véleménnyel volt róluk ... addig a Damjanich János Múzeum 1996-ban megnyílt, jelenleg is látható állandó régészeti kiállításán a Polgár Zoltán régész instrukciói alapján készített és a török kori Szolnokot megjelenítő makett egyetlen vedutát transzformált 3D-re.” KERTÉSZ Róbert 2012. 41–42. Lásd még a kérdés kapcsán a 11. jegyzetpontot!

3 BÓNA István 1996. 230.

4 KERTÉSZ Róbert 2012. 48–49.

De miről is van szó?

Kertész megjegyzései egy általános megállapításon túl két alapvető területet érintettek: 1. az 1550–1552-es szolnoki várépítés kapcsán a kőművesmunka alkalmazását (az erődítésen belül a kő- és téglarészek szerepét), 2. a várépítés folyamatának tervszerűségét, két szakaszra bonthatóságát. Noha egyik nekem tulajdonított megállapítás kapcsán sem tekinthetem magamat „ősforrásnak”, saját álláspontom rögzítése és több, szerintem vitatható megállapítás miatt kénytelen vagyok a megjegyzésekre reflektálni. Teszem ezt azzal a megjegyzéssel, hogy ilyen viták során a tárgyilagosságra ugyan lehet törekedni, de azt megtartani – és a szubjektív személyeskedést elkerülni – sajnos valóban csak igen keveseknek sikerült.⁵

1. Kőművesmesterek és tevékenységük Szolnok 1550–1552-es építésénél

Kertész alapvetően azt rója fel, hogy a jelzett előadásban fél mondatban megemlítettem a szolnoki vár építésének első szakaszában jelentős szerepet játszó spanyol Bernardo Aldana tábormester életrajzírójának azon – helyi viszonylatban korábban még tudtommal senki által nem idézett – sorát is, miszerint az 1552-es ostrom idején már nemcsak a bástyák, hanem a falak nagy része is téglából épült.⁶ Ezzel természetesen nem akartam azt állítani, hogy Szolnok 1552 őszére kő- és téglavárrá változott, azt azonban igen, hogy a várépítés folyamatából a követ és a téglát nem lehet és nem is szabad tendenciózusan kirekeszteni. Kertész ezzel kapcsolatos első megfogalmazását („... az erődítményt fokozatosan modernizálják, átalakítják ... számos erődrészét kőből, illetve téglából építik fel ...”) végeredményben elfogadhatónak és vállalhatónak tartom, ám a későbbiekben szerintem több megjegyzése is bizonyos mértékű aránytévésztről tanúskodik.

Azt nem vitatom, hogy a klasszikus palánk- és sáncrendszerek tették ki a vár jelentősebb részét, az viszont pillanatnyilag nem megállapítható (és még csak meg sem becsülhető), hogy pontosan mekkora hányadát. Úgy vélem, az olasz Ascanio Centorionak Kertész által épp ellenkező végtel idézett szavai („a védőművek csaknem mind földből voltak építve”) sem jelentenek egyértelmű kizárólagosságot. Magam a spanyol forrás fél mondata kapcsán is óvatosabb lennék, mint Kertész, aki kizárólag az 1552-ben Lipppa várát gyáván, harc nélkül feladó Aldana bűnei alóli kimosdatásának szándékával magyarázza a közlést. Bár a megfogalmazásban

5 Magam szerettem volna a Szolnoki Tudományos Közlemények hasábjain közzétenni a megjegyzéseimet, ám ez az internetes fórum a jelek szerint végleg megszűnt, és 2013-ban már a Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezett megyei konferencia rendezését is a Szolnoki Főiskola vette át.

6 SZAKÁLY Ferenc 1986. 116.

7 CENTORIO degli HORTENSI, Ascanio 1556. 205–210.; BELITZKY János 1969. 139–144.

bizonynal ez a tényező is nagyban közrejátszott, ez a pár szó azért önmagában még nem mentené fel Aldanát a bűne, kortársai és az utókor ítélete alól. Ráadásul teljesen nyilvánvaló valótlanúságot azért az egykor hazánkban járt, részint a parancsnoksága alá tartozó nagyszámú spanyol katona és a körükből kikerülő esetleges más visszaemlékezők miatt sem volt célszerű állítania. Vagy ha mindenképp kizárólag a mentegetés szándéka húzódott meg e pár szó mögött, miért nem beszélt az életrajzról épenséggel kövarról? Szerintem pillanatnyilag nem lenne haszontalan azt a lehetőséget is alaposabban megvizsgálni, hogy 1552-ben Szolnokon láthattak-e olyan erődrészleteket, ami alapján egyes személyek esetleg Aldana életrajzírójához hasonló megállapítást tehettek.

A Szolnok kapcsán az oly sokszor emlegetett magyar típusú vagy palánkvár XVI–XVII. századi értelmezése kapcsán mindenképp meg kell említeni, hogy ez egy meglehetősen furcsa és messze nem egységes fogalom. Az átlagember gyakran hajlamos rá, hogy II. Rákóczi Ferencnek a magyar erődítmények kapcsán megfogalmazott, gyakorta használt tömör, rövid soraival jellemezze: „Erődítményük a található leghosszabb, egymástól két-három lábnyira levert, sövényvel összefonott és pelyvával kevert sárral összetapasztott cölöpökből állt. Boronafákból épült, a védőműből kiszögellő, négyszögű, kalitkaszerű építmények helyettesítették a bástyákat.”⁸

Valójában a török kori palánkváraknak hazánkban mérettől, helytől, lehetőségtől és egyéb speciális körülményektől függően igen sok fajtája, altípusa alakult ki, a kiegészítő elemeken túl nemritkán jelentősebb kő- vagy téglaeépítményekkel. Ez már csak a megyei változatok kapcsán is elmondható. Itt a jászberényi palánkvár a ferences kolostor kőépülete körül épült ki, ami egyben a magját is képezte. Balaszentmiklósnál már más a helyzet, bár a kialakításánál egy kis kastéllyal több kutató is számol.⁹ A palánkrendszerű építkezés, illetve a kő- és téglarészletek tehát egyáltalán nem biztos, hogy minden esetben automatikusan kizárják egymást. Ezért aztán magam, ha nem is hibásnak, de napjaink átlagembere számára ismeretterjesztő előadásokban mindenképp szerencsétlennek és eléggé félreérthetőnek tartom a Kertész által nagy előszeretettel használt cölöp-vár elnevezést. Sajnos a szakterminológia ezen a területen messze nem letisztult, mint ahogyan arra már sokan panaszkodtak.¹⁰

A szolnoki vár több szempontból is sajátos helyet foglal el a XVI. századi magyar várépítészetben. Egyrészt azért, mivel a török elleni új végvári vonal kiépítésének kezdeti, korai időszakában épült, másrészt pedig mert ebben az esetben – szinte teljesen egyedülálló módon – nem egy régebbi erőd korszerűsítésének lehetünk tanúi, hanem egy teljesen új vár meglepően gyors felépítésének.

Mindez a hazai várépítészet korszakolása szempontjából is fontos. Az 1930-as években a témával foglalkozó Pataki Vidor nyomán a korszak erődítéstörténetével foglalkozó szakemberei (Gerő László, Marosi Endre, Détsy Mihály) 1556-ig, az Udvari Haditanács megalakulásáig a hevenyészett várépítkezések időszakával számoltak hazánkban, amit aztán az ólasz, majd az 1568-as drinápolyi béke után az újolasz építési periódus követett. Az elmúlt évtizedekben aztán Domokos György, majd mások is komolyan vitatni kezdték ezt a felfogást.

Az első időszak kapcsán a régebbi szakirodalom a központi irányítás nélküli, általában helyi erőkkel folyó, sokszor föld-fa szerkezetek létrehozásáról beszélt. Domokos a hiányok kapcsán egyedül a központi irányítás

problémáit ismerte el, bár Szolnok esetében még ez a kitétel is alapjában vitatható. Ugyanakkor jelezte, hogy a föld-fa rendszerű erősségek felépítése is igen komoly szakértelmet, alapos előkészületeket igényelt, ráadásul az olasz várépítészet első elemeinek (főképp a bástyák) alkalmazására már ekkoriban sor került. Az, hogy az elkészült erődelemeket utóbb teljesen átépítették-e kőből és téglából, avagy ezeket az anyagokat csak megerősítésre használták (vagy ahhoz sem), az igen sok tényezőtől függhetett.

Kertész Szolnok építésénél – miután felsorol néhány ellenkező véleményen lévő személyt¹¹ – nemcsak 1550-ben, hanem 1552-ben is egyrészt minden téglaeépítmény meglétét következetesen tagadja, másrészt a kőépítés szerepét is minimalizálja. Igazolásul a néhány régebbi, bár nem egykorú és sokszor nem is csak a török kori, hanem a későbbi időszakok újabb szolnoki váraira¹² vonatkozó forráson kívül a régészeti leletek hiányára hívja fel a figyelmet, illetve hogy téglára, téglaegetésre Szolnokon 1550–1552 között semmiféle adat sincs. Ez így valóban lényeges észrevétel – lenne. A kérdés csak az, hogy ezek az állítások – a régészeti és levéltári források jelenlegi kutatottsága, avagy kutatatlansága mellett – mennyire állják meg a helyüket.

11 Közülük az ősforrás az 1975-ös várostörténetben is a témáról író Szántó Imre (SZÁNTÓ Imre 1975. 39–56.; új 1985.). Valójában a kérdés Szendrei Jánosig megy vissza, és összefonódott azzal a vitával, hogy a szolnoki vár olaszbástyákkal vagy pedig egyszerű rondellákkal épült-e. (SZENDREI János 1889. 137–139.) A XVI–XVII. századi várbrázolások zöme az utóbbi mintához kapcsolható, és jórészt azonos motívumokat, hibákat (szandai hegyek) ismétel. Olaszbástyákat ábrázol viszont a Szendrei által leköszölt vázlat az 1553-as Móre-per anyagából. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy másfél évtizede a Kisari Balla György által leköszölt stockholmi és württembergi várrajzok a török kori Szolnok váráról több részletben (a Tisza melletti, várossal szemközti félbástya, a tiszai oldal másik olasz bástyája) egyértelműen az olaszbástyás terv – legalább részleges – megvalósulására mutatnak. Magam elképzelhetőnek tartom, hogy a körbástyás ábrázolások az 1550-es, az olaszbástyás változatok az 1552-es állapotnak feleltek meg. Annyi bizonyos, hogy a felsoroltak mellett Kaposvári Gyula is az utóbbi elrendezés mellett foglalt állást. (SUGÁR István 1985. 253–254.) Kertész az olaszbástyás vár részleges átépítését rondellássá (a Kisari Balla-féle újabb várrajzok a XVII. század elején az északi két bástyát így ábrázolják) értelmetlenségnek tartja, ám szerintem egy dolgot alapvetően nem vesz figyelembe. Komoly ugyanis az esélye, hogy nem át-, hanem újjáépítésről volt szó, mégpedig az 1552-es és az 1595-ös ostromok rombolásai nyomán. (Elgondolkodtató, hogy az ostromlóknak csak ezt a két bástyát volt érdemes tüzérséggel támadni, mivel a másik kettőt a Tisza és a Zagyva annyira fedezte, hogy ott gyalogsági rohamra nem volt lehetőség.) Ekkor pedig a törökök már egyszerűbb és olcsóbb megoldást választva a sérült olaszbástyákat átalakíthatták rondellássá.

12 Gorove László XIX. század eleji szolnoki várleírásának az egyik legtitiztatlanabb kérdése, hogy mennyiben vonatkoznak azok az 1710-ben felépült utolsó kuruc várra, és mennyire a török kori erődítményekre. E tekintetben elgondolkodtató, amit a XIX. század második felében Somogyi Ignác (1859–1889), Szolnok második monográfusa írt a kérdéssel. „A régi szolnoki vár védőkarjának, melyek falaiba verettek, elkorhadva, szintúgy sor szerint, a mint a salétrómfőzésre a földet ásatta, megmutogatta Gorovénak 1820. év tavaszán, sőt holmi régi szegeket is mutatott, melyeket ottan ástak ki; de hogy e karókat az 1550-ben a várat építtető gróf Szalm Miklós, vagy a törökök, vagy Rákóczy, avagy még későbbben a császáriak tették-e oda, azt, mivel azok most már nincsenek meg, meghatározni bajos ... Magam is láttam ily karókat, kétségtelenül növényi máladékból álló földet egy földbeomlás alkalmával 1886 nyarán, amely kétségkívül a várfal alapjának maradványa volt, a vár északi csücskéjén, s hihetőleg éppen bástya is lehetett ezen a sarkon; mert a porhadat alap fal maradványai meglehetősen terjedelmesek voltak és mélyre hatoltak alá.” SOMOGYI Ignác é. n. 45.

8 RÁKÓCZI Ferenc 1979. 261–262.

9 SUGÁR István 1985. 245–253. és 262.

10 A terminológia problémáira pl. a közelmúltban Feld István hívta fel a figyelmet. FELD István 2008. 175–196.

Előljáróban a magam részéről mindenképp hangsúlyozni kívánom, hogy 1550 és 1876 között legalább négy, nagyjából hasonló kialakítású, de egymástól több tekintetben mégis eltérő szolnoki várral számolhatunk. Ezeket pillanatnyilag – a részletek nem ismeretében – az eltérő korszakok, feladatkörök (funkció), nagyság és építéstechnika szempontjából is eléggé veszélyes egy kalap alá venni, és egyetlen erődítésként kezelni. Az első és az utolsó felépítése között ugyanis 160 esztendő telt el, amely alatt igen komoly változások játszódtak le a hadművészet történetében (erődítéstan), de országosan is.

De térjünk át a szolnoki konkrétumokra, elsőknek is a téglaeépítésre! Ennek kapcsán Kertész szinte ellentmondást nem tűrő határozottsággal és bizonyossággal állapította meg, hogy az „... 1550 november közepe és 1552 augusztusa közötti forrásokban Szolnokon nincs nyoma téglaeépítésnek és téglafalak kivitelezésének.”¹³ A helyzet azonban véleményem szerint ennél némileg bonyolultabb.

Bernardo Aldana 1550. szeptember 20-án I. Ferdinándnak küldött levelében megjegyezte, hogy az itteni föld kiváló téglaegetés céljára, és bár tűzfából hiány van, a Tisza nádját használják tüzelésre. Mivel utána a mész beszerzéséről van szó, ez az adat esetleg az építők körében már ekkor némi téglagyártásra is utalhat.¹⁴ Még érdekesebb Aldana október 23-i levele. Ebben egyebek mellett arról tudósított, hogy már majdnem készen vannak a legénység szálláshelyei, igaz nem kőből, csak agyagból és nádból. A lőport raktározó épülethez pedig 5000 téglát használtak fel egy kápolnából és a helyi temető falából.¹⁵ Ez pedig azt mutatja, hogy egyrészt bizonyos téglakészítő tevékenység Szolnokon 1550 előtt is volt, másrészt viszont az építők már az első hetekben szükségét látták ennek az építőanyagnak.

Hogy mennyire, az a következő év tavaszán derült ki. 1551. március 30-án I. Ferdinánd levelet küldött a magyarországi királyi hadbiztosoknak, amelyben – nyilvánvalóan a munka elvégzésében meghatározó nyári hónapokra – több rendelkezés is a szolnoki építkezés felgyorsítását célozta. Ezek közül egy mindenképpen kapcsolódik témánkhoz. Nyilvánvalóan a helyi jelentések nyomán a problémák orvoslására az uralkodó azonnali hatállyal elrendelte külön téglaegető mester („zum Ziegprennen”) és három szolga (segéd?) kiküldését azzal, hogy az építkezésnél tevékenykedjenek.¹⁶ Úgy hiszem, ezek után a téglaeépítések kapcsán a szolnoki levéltári adatok teljes hiányáról beszélni, már az első fél esztendő munkálatai kapcsán is eléggé vitatható.

Ugyancsak komolyabb problémáim vannak Kertész szolnoki kőépítkezésekkel kapcsolatos megfogalmazásával is: „Kőből csak a Ny-ra néző Belgrádi-kapu készült, minden bizonnyal 1550–1551-ben (Illéssy 1893, 650–651; Kaposvári 1988, 13), amire az 1620-as évek második felében Mürtezá budai pasa egy tornyot húzatott fel (Kertész et al. 2007a, 37; Kertész–Bana 2010, 72; Kertész 2010; Kertész et al. 2012, 110–111; Kertész et al. 2012a).”

Az első pillanatra az olvasó számára rejtélyesnek tűnhet, hogy az egykor délnyugatra nyíló Nándorfehértvári (utóbb Belgrádi) kapu Kertésznél miért élvez kivételt. Sajnos csak a témával részletesebben foglalkozók számára ismert, hogy ennek a kő alapanyagára az utalás egy Bálinth Gábor által a Századok 1870-es hasábjain leközölt, XVII. század elejére vonatkozó bécsi török kéziratból („Legbiztosabb út a városok és országok

megismerésére”) való,¹⁷ míg az 1620-as évek építkezésével kapcsolatos adat napjaink kiváló oszmanistája, Fodor Pál egy közel három évtizedes tanulmányából származik.¹⁸ (Azt viszont én sem igazán értem, hogy miért épp az ő nevük nem fért be a jegyzetpont igen tekintélyes szakirodalmi listájába.)

Magam némileg másképp látom ezt a problémát is. Az Országos Levéltár Kamarai Levéltárából származó, Illéssy János által 1893-ban megjelentetett 1550/51-es szolnoki fizetési jegyzéktörödékből ugyanis ismert, hogy az itt dolgozó királyi kőműveseknek már 1550. november vége és 1551. március vége között 64 magyar forint 15 dénárt fizettek ki különböző munkáért.¹⁹ Ez kétségkívül nem túl sok, ám úgy vélem, a téli hónapok bizonnyal amúgy is visszafogottabb iramú építkezései igen nagy valószínűséggel nem foglalták magukban a Belgrádi kaput. 1551. április 21-én ugyanis Zay Ferenc szolnoki kapitány az Erdélybe távozott Bernardo de Aldanához és Teuffel Erasmushoz intézett levelet. Ebben egyebek mellett arról is írt, hogy a közeli Várkonyban lévő nagyobb templom köveit célszerűnek tartotta Szolnokra behozni, míg a rég elhagyatott másik egyház faragott köveiből a szolnoki vár kapui megépíthetők, illetve megerősíthetők.²⁰ Hogy két vagy három kapu (a délnyugati Belgrádi, az északkeleti Egri és a tiszai Vízikapu) építésével számolt-e Zay, azt lehet vitatni, de gyaníthatóan nem csak egyről volt szó. Ez pedig igen könnyen azt jelentheti, hogy a kapu(k) kőből történő teljes kiépítésére csak ezt követően került sor.

A szolnoki kőművesmunkák kezdetei a jelek szerint már 1550 őszén kimutathatóak. Bernardo Aldana szeptember 30-i levelében arra panaszkodott, hogy az építkezéshez meszet Egerből kell szállítani.²¹ Aldanaék eloszlása után aztán 1550. december elejétől Szolnokon sorban jelentek meg a spanyol és olasz kőművesmesterek (így egy bizonyos Péter, a staczonai Jakab, a santhoi János, a teyi János, a bormai Péter), akiknek száma 1551 tavaszán – az építkezésre különösen alkalmas időszak kezdetére – már elérte a fél tucatot. Ezek messze nem hétköznapi szakemberek, átlagos mesterek voltak, hisz élükön a később hírnevet szerzett spanyol Bernardo Gabellio (Gaballio) állt. Ráadásul 1551. április 9-én érkezett Egerbe „Johannes Maria” kőművesmester Jacobus Bwsely pallérral, nyolc kőfaragóval, 12 kőművessel és egy inassal. Közülük utóbb „Johannes Maria” legalább két hétig, míg Bwsely pallér két napig Szolnokon is megfordult.²²

Vajon mit kerestek itt, ilyen sokáig és ekkora számban?

Aligha tévedésből vezényelték őket ide, kisebb munkákhoz olcsóbb munkaerő is megtette volna. A feltett kérdésre pedig nyilvánvalóan az a válasz, amit annak idején még Szántó Imre adott: „Szolnok megerősítése szakadatlanul folyt a következő években is.”²³ Ez nem is meglepő, hisz ha figyelembe vesszük, hogy Szolnok 1550 őszi építésének kezdetei, valamint a vár 1552. szeptember 4-i eleste között kevesebb, mint két év (kb. 720 nap!) telt el, akkor ez az idő még kevésnek is mondható.²⁴ Sőt

13 KERTÉSZ Róbert 2012. 47.

14 KORPÁS Zoltán 1999. 94–95.

15 KORPÁS Zoltán 1999. 96. és 98.

16 SARUSI KISS Béla 2008. 496.

17 BÁLINTH Gábor 1870. 306.

18 FODOR Pál 1985. 170.

19 ILLÉSSY János 1893. 650–651.

20 BUNYITAI Vince–KARÁCSONYI János–RAPAIICS Rajmund 1912. V. 511.

21 KORPÁS Zoltán 1999. 94–98.

22 PATAKI Vidor 1931. 103.; DÉTSZY Mihály 1963. 175. Ők Johannes Maria esetében másfél hónapos szolnoki tartózkodásról írnak. A pontosított időre lásd még: DÉTSZY Mihály 1976. 575.

23 SZÁNTÓ Imre 1985. 44.

24 Így pl. Eger megerősítése 1548–1552 között folyt, márpedig itt egy meglévő

alighanem kevés is volt, mivel az ekkor már szolnoki építészként említett Gabellio jelenléte az 1552-es ostromnál mással aligha magyarázható!²⁵ Ez pedig még akkor is figyelembe veendő, ha pillanatnyilag nem tudjuk pontosan, hogy mit is építettek: sarokbástyákat vagy csak egyes kisebb erődelemeket.²⁶

2. Az 1550–1552-es építkezés szakaszairól

A szolnoki várépítés periódusaira Szántó Imrén kívül mások is felfigyeltek már, főképp a kapcsolatos történeti adatok és az azokat használó szerzők ellentmondásai kapcsán. Hosszú lenne ezeket idézni, és untató is. Korpás Zoltán közel másfél évtizede megjelent gondolataival csak azért tesztek kivételt, mivel az építkezés első szakaszában meghatározó szerepet játszott Bernardo Aldana 1550-es leveleinek publikálásakor maga is szembesült a kérdéssel, és néhány apróbb részprobléma mellett is teljességgel egyetért a végkövetkeztetéseivel. Munkáját – épp a vitát kiváltó előadás nyomán – ajánlatomra Kertész is kézbe vette (az irodalomjegyzékében is szerepel), bár szerintem utóbb fontos megállapítások felett siklott el a figyelme. Ebben ugyanis egyebek mellett a következők olvashatók:

„Aldana szolnoki tevékenységének jelentőségét akkor tudjuk igazán megérteni, ha figyelembe vesszük, hogy 1550 őszén a királyi hadvezetés feladata az volt, hogy a tél beállta előtt a várat sürgősen ideiglenes, de védhető állapotba hozzák. Ezt a mezei seregek fedezete alatt a várban lévőkhöz sikeresen teljesítették. Az alaposabb, kevésbé hevenyészett munkálatok az elismert szakember, Specia Casa megérkezésével kezdődtek, és 1551 folyamán fejeződtek be. A szolnoki vár felépítésének időtartalmával kapcsolatos eltérő vélemények hátterét pont az ábrázolt kettőség adja: az őszi építési periódus november közepéig tartott Aldana irányítása alatt, amely hevenyészett, de védhető állapotot eredményezett, és ezt követte egy hosszabb időszak, 1550 novemberétől majdnem egy éven keresztül, amit már alapos és tartós munkálatok jellemeztek. Az utóbbi munkálatok élén már hivatalos szakember, Specia Casa állt. A fent ismertetett tények okozhatják, hogy történetírásunkban egyesek a szolnoki vár rövid és gyors elkészülése mellett állnak ki, míg mások pedig a gondos és hosszú ideig tartó konstrukció mellett kardoskodnak.”²⁷

Mindezek után számomra váratlan, amit Kertész mond. „Bagi úgy vélte, hogy a „második szakasz átépítésének terveit” a nápolyi születésű Giovanni Maria di Specie Casa hadmérnök készítette, aki magában a kivitelezésben is meghatározó szerepet játszott. Bagi Gábor: Egy vár újjáépítése és eleste 1550–1552 című előadása a Szolnok TV-ben (2011. április 18.) www.szolnoktv.hu/musorok/muzeumi_szabadegyetem/?article_hid=13965.

erődítést bővítettek tovább, amelyen a Perényiek Alessandro de Vedano (Vedani) mester vezetésével már korábban is dolgoztak!

25 Lásd pl. SZENDREI János 1889. 136.

26 Kertész a lábjegyzet elején utal a sarokbástyák kapcsán kialakult véleményekre. „Elsőként Szántó Imre (1975, 43.; 1985, 44.), majd őt követve Nagy József (1978, 39.), Bagi Gábor (2000, 15.) és M. ROMÁN Béla 2011. 34.) munkáiban olvashatunk arról, hogy a sarokbástyákat (termés)kőből építették.” Valójában az utóbbi három szerző inspirálója Szántó Imre (SZÁNTÓ Imre 1985.) volt, aki sok évet kutatott itthon és Bécsben az 1551/1552-es várháborúkkal kapcsolatos monográfiája megírása előtt. Lásd erre még a 11. jegyzetponton is!

27 Korpás Zoltán 1999. 11–12.

Ezzel a Bagi-féle „második szakasz”-szal azonban az a bökkenő, hogy a kora újkori vár területén, a Bástya utcában 2010-ben elvégzett régészeti feltáráson nem bukkantunk rá a nyomára.²⁸

Korpás Zoltán szavai szerintem a kérdés kapcsán megfogalmazzák a lényegét. Ezt nem kívánom még egyszer megismételni, de néhány további hozzáfűznivalóm a kérdéskörhöz mégis van. Az első az, hogy az 1550. november végére elkészült erődítés hevenyészett voltára 1550 őszén és 1551 elején többen is utaltak. Így Bernardo Aldana a királyhoz írott szeptember 30-i levelében kénytelen volt megjegyezni, hogy a bástyákat jobb híján szuvas deszkákkal, rőzsékkal és gallyakkal építették,²⁹ de Bejczy András is fahiányról tudósította Nádasdy Tamás dunántúli főkapitányt.³⁰ Márpedig ez így az akkori világ egyik legerősebb katonai gépezete, az oszmán hadsereg és annak különösen félelmetes erejű tüzérsége ellen nem sok jót ígért volna. Ez a furcsa helyzet magyarázza, hogy miután I. Ferdinánd 1550. december 8-án Augsburgból utasította a Pozsonyi Kamarát az erőd felszerelésének biztosítására, Reinprecht zu Dürnstein (Tyrstein) von Ebersdorf gróf, főhadparancsnok-helyettes 1551. január 21-én szükségesnek látta értesíteni ez ügyben Nádasdy Tamás dunántúli főkapitányt is. Jelezte, hogy 24 ágyút indított Egeren át Szolnokba, bár a tervekből és a rajzokból a várat nem látja biztonságosnak! Noha féltette az értékes hadiszereket, végül a felvidéki királyi örök vezénylő Teuffel Erasmus belátására bízta a további teendőket.³¹

A két építési periódus kapcsán mindenképp figyelembe kell venni, hogy az első szakaszban a munkálatokat fedező Báthory András tiszántúli főkapitány vezette mintegy tízezres, igen vitatott harcértékű haderőnek még az egyben tartása is csak nagy nehézségekkel volt megoldható. A fegyverbe hívott nemesek és jobbágyok ugyanis már október elején – az építkezések kezdete után alig két héttel (!) – kérték a hazabocsátásukat, mégpedig az őszi vetésre, az adóbehajtásra, valamint az elhalasztott igazságszolgáltatási terminusra hivatkozva.³² Ebben a helyzetben nyilvánvalóan az építkezés illetén megosztása volt a legjobb és legolcsóbb megoldás.

Jellemző erre a „vitatott” második szakaszra, hogy csak a hevenyészett szolnoki vár szakemberek nélkül történő 1550. november végi befejezése után jelennek meg itt a külföldi szakemberek (a már említett kőművesek mellett ácsok, szénégetők), értesülünk az építőmesterek neveiről, ekkortól válik jól megfoghatóvá a várszervezet kiépülése, a bor- és élelmiszerkészletek gyűjtése, raktározása, a fegyverzet, a tüzérség, a naszádos flottilla fejlesztése stb. Kertész elutasító álláspontja ezek után azért is meglepő számomra, mivel irodalomjegyzéke szerint az ezeket igazoló munkák zömét (Illéssy, Szendrey) maga is használta.

Az ominózus 2011-es előadásban valóban megemlítettem az olasz Giovanni Maria di Specie Casa, valamint Bernardo Gabellio nevét Szolnok kapcsán, bár az előbbinél utaltam egy közelmúltban felmerült problémára is. A neves olasz hadmérnök szolnoki szereplésével kapcsolatos szerzőség nekem tulajdonított tiszte³³ ugyanakkor azért is váratlan, mivel

28 KERTÉSZ Róbert 2012. 47.

29 Korpás Zoltán 1999. 93.; ILLÉSSY János 1893. 645.

30 ILLÉSSY János 1893. 645–646.

31 ILLÉSSY János 1893. 656.

32 R. KISS István 1908. 292–293.

33 Némileg sajátos viszont, hogy Kertész egy másik 2012-es cikke Specie Casa akkor még elfogadott szolnoki tevékenységének eme forrását „elfelejtette” feltüntetni. KERTÉSZ Róbert–SUDÁR Balázs–BANA Zsolt–KÓMÁR Mihály 2012. 110.

Specie Casa kapcsolata az 1550/1552-es szolnoki építkezésekkel immár közel száz esztendeje felvetődött és ismert a magyar történeti irodalomban, mégpedig több szerző és tanulmány alapján.

Specie Casa nevét Szolnok kapcsán már megtaláljuk Pataki Vidor 1931-es, a magyar várkutatás történetében híres cikkében,³⁴ pár év múlva németesen Komáromi Józsefnél,³⁵ majd új adatokkal megtűzdelve Marosi Ernő 1974-es publikációjában,³⁶ utóbb pedig Szántó Imrénének a szolnoki vár építéséről és elestéről írott 1975-ös nagy tanulmányában,³⁷ ami az első szolnoki várostörténet részeként jelent meg.³⁸ A közelmúltban – miként a fentebbi idézetből is láthatjuk – feltűnt még Korpás Zoltán tanulmányában,³⁹ de az egyik legújabb, a korszakkal foglalkozó nyugati erődítéstörténeti szakirodalomban (Sanchez) is.⁴⁰ Mivel Kertész az utolsó kivételével valamennyi felsorolt munkát használta vitázó tanulmányában, nem igazán értem, hogy milyen meglátások alapján beszél következetesen csak „*Bagi-féle teóriáról*”.

Ettől függetlenül viszont joggal vetődik fel a kérdés, mit tudunk Specie Casa és Gabbellio életéről, valamint itteni szerepéről?

3. A szolnoki építkezések kapcsán említett királyi építőmesterekről

Giovanni Maria Specie Casa (olykor Speciecasa, a német forrásokban keresztnevei lefordítása nyomán sokszor Johannes Maria) kapcsán látványosan meglepően sok adat ismert, mivel Florio Banfi és Détsky Mihály is külön tanulmányt szentelt a személyének. Détsky szerint feltehetően azonos azzal a személlyel, aki 1530 táján Juan Maria Neapoli néven I. Ferdinánd Buda elleni hadjáratában egy dunai hadigályán vett részt. 1533-ban is e névvel szerepel, mint olyan építőmester, aki korábban folyami hajókon szolgált. Ekkori neve alapján lehetséges, hogy eredetileg Nápolyból érkezett, és V. Károly császár küldte öccse, I. Ferdinánd szolgálatára.

Némileg bonyolítja a helyzetet, hogy 1531-ben az uralkodó egy bizonyos Joannes Maria de Holgiat-ot fogadott szolgálatába egy évre, főképp bécsi és bécsújhelyi alkalmazással. Hogy a két személy azonos volt-e, az bizonytalan, ám 1546-ban megemlítik, hogy Bécs erődítéseinek egyik bástyáját Gianmaria di Olgia építette. E mester a neve alapján viszont az észak-olaszországi Comoi-tó keleti ágától, a Lago di Lecce-től délkeletre fekvő Olgiate-ból származott.

1538-ban I. Ferdinánd király a pozsonyi és komáromi erődítések vizsgálatára küldte ki az ifjabb gróf Salm Miklóst (Niklas Graf zu Salm und Neuburg), aki több mesterrel, köztük „Ihan” Mariával utazott el. 1540 őszén a Szapolyai párton álló Buda elmaradt ostromakor a dunai hajóhad naszádosai Johann Mária vezetésével foglalták el Pest városát. Évtizedekkel később az eset Istvánffy Miklós történeti munkájában is helyet kapott („... a hajóhad, melynek élén a neapolisi Marius Speciacasius

állt...”). Utóbb Török Bálint ellentámadásakor Specie Casa olasz módra épített erődítésekkel a városba minden ellenséges behatolást megghiúsított. Banfi Florio szerint a Pest északi oldalán később ábrázolt két-három olasz típusú bástya valójában az ő munkájának eredménye volt, ami később még a törökök ostromát is visszaverte.

1541-ben Specie Casa Buda újabb ostromakor hajóival hozott segítséget a Habsburg csapatoknak. Utóbb fizetése felemelését hosszú levélben köszönte meg az uralkodónak, amiből kitűnt magas szintű latinos műveltsége is. 1542 őszén aztán I. Ferdinánd kinevezte Johannes Maria de Neapolit a magyarországi építkezések vezető mesterének („*in generalem Edificiorum nostrorum magistrum*”) 20, majd 30 forintos havi fizetéssel, amivel az olasz mester régi vágya teljesült. Marosi szerint az 1540-es évek végén ott volt a Bécs védelme szempontjából kulcsfontosságú Győr megerősítésénél.⁴¹

Némileg bonyolódik a helyzet az 1550 áprilisától 1552 márciusáig terjedő időszakban. Ekkor egy Johannes Maria nevű olasz kőművesmester („*magister Italus lapicidarum*”) dolgozott nagyszámú segéddel Eger várának erődítésénél, aki több adat szerint Szolnokon is megfordult. Őt a szakirodalom a közelmúltig egyértelműen Specie Casával azonosította, így sokáig az egri építkezésekkel részletesen foglalkozó Détsky Mihály is. Egyik utolsó munkájában viszont Détsky meglepő megállapítást tett. Eszerint a Szolnoknál és Egernél szereplő Johannes Maria nem egyezhetett Specie Casával, mivel az ekkor Komáromban tartózkodott. Emellett szerinte egy, ugyancsak Johannes Maria nevű mester dolgozott 1545–1562 között a prágai királyi építkezéseken, aki viszont nem volt azonos az említett személyek egyikével sem.

Détsky újabb véleménye kapcsán azonban zavaró azon megjegyzése, hogy 1553 őszéről megmaradt Specie Casa egy Zólyomból írott levele, amiben egy ki nem fizetett egri úttjáról tesz említést, és még inkább elgondolkodtató az ehhez mellékelte szakvéleménye Bornemissza Gergely egri főkapitány ottani építkezéseiről. Mindez pedig elképzelhetővé teszi, hogy ha több Johannes Maria nevű építész is működött ebben az időben Magyarországon, a korábbi egri és szolnoki építkezések fő tanácsadója mégis Specie Casa volt.⁴² A kérdés persze még így sem megoldott, de talán idővel még kiderülhet, hogy mi is a teljes igazság.

Specie Casa 1553-tól a komáromi, majd a zólyomi erődítések építését irányította, utolsó említése 1558-ból ismert. Fia Ferdinandus Zamaria (Ferranto Gianmaria) Specie Casa katonai pályára lépett, és Magyarországon maradván komoly karriert futott be. Még 1593-ban is pápai főkapitány volt, miután 1587-ben lemondott az egyidejűleg viselt érsekújvári kapitányságról.⁴³

Magam a 2011-es előadáson megemlékeztem még a spanyol Bernardo Gabbellioról (Gabballo) is, aki éppen Szolnok kapcsán jelenik meg elsőnek a történeti forrásokban. Őt 1550 decemberétől említik itt kőművesmesterként és a királyi kőművesek vezetőjeként. Jellemző, hogy Szolnok építésében már a XIX. század végétől ismert a szerepe.⁴⁴ Marosi szerint egy időben Egerben is említették beosztott mesterként, bár ezt a feltételezést Détsky elveti.⁴⁵ Szolnokon viszont a jelek szerint ő volt Specie Casa helyettese, aki később a munkálatok irányítását is teljesen átvette. Erre már Szántó Imre munkáiból is következtethetünk, aki elsőnek utalt arra, hogy

34 PATAKI Vidor 1931. 98–132.

35 KOMÁROMI József 1943. 86.

36 MAROSI Ernő 1974. 61–62.

37 SZÁNTÓ Imre 1975. 55. (22. jegyzet)

38 Pataki 1551-ben Specie Casa és Giacomo Bwsello pallér, míg Marosi Bernardo Gabbellio építőmester tartós jelenlétét emelte ki, Szántó e munkák alapján mindháromról szól: PATAKI Vidor 1931. 103–104.; MAROSI Ernő 1974. 67., 69.; SZÁNTÓ Imre 1975. 51. és 55. (22. és 104. jegyzet)

39 KORPÁS Zoltán 1999. 12–13.

40 SANCHES, Carlos Jose Hernando 2000. 621.

41 MAROSI Ernő 1974. 46.

42 BANFI, Florio 1932. 236–238.; DÉTSKY Mihály 1994. 227–233.

43 BANFI, Florio 1932. 236–238.; DÉTSKY Mihály 1994. 227–233.

44 SZENDREI János 1889. 136.; ILLÉSSY János 1893. 650.

45 MAROSI Ernő 1974. 46–47. (28. jegyzet); DÉTSKY Mihály 1976. 572.

cölöplyuk) sem ismeretes, amelyet egyértelműen és megcáfolhatatlanul az 1550–1552 közötti időszak szolnoki építkezéseihez lehetne kapcsolni. A vár területén talált régészeti objektumok ennél vagy későbbiek vagy egyértelműen korábbiak.

Kertész említett tanulmánya átfogó régészeti összefoglalásában 2010 előtt a szolnoki vár területén egyetlen nagyobb területet érintő ásatásról tesz említést. Ezt Kaposvári Gyula és Csányi Marietta 1973-ban folytatta, a Vártemplom melletti török dzsámi helyén. Némileg meglepő, hogy egyáltalán nem szól az 1934/35-ös feltárásokról, amelyek adatainak ellenőrzése – véleményem szerint legalábbis – Szolnok város történetének középkori régészeti kutatása szempontjából igen fontos lehet. Ezt az elhanyagolt ásatást kétségkívül nem régészek, hanem a Szolnoki Művésztelep művészei kezdeményezték és végezték, az állítólagos várbeli alagutak feltárására, de sajnos konkrét részletek pillanatnyilag csak az MTI korabeli tudósításai és egyes hírlapok cikkei nyomán ismeretesek.⁵² Az azonban kimondható, hogy az 1550/1552-es vár maradványaiból ekkoriban semmi értékelhető nem került elő.

Ezek után a figyelem Kertész 2010-es Bástyai utcai ásatása felé fordult, hogy az számos kérdésben alapvetően újat hozhat. Sajnos azonban ennek eredményeivel, pontosságával, illetve a vázolt kérdéskör kapcsán történő használhatóságával kapcsolatban igen sok régészeti és történeti probléma merült fel. Magam alapvetően – hangsúlyozottan történészként (!) – az alábbiakat tartom fontosnak megemlíteni:

1. Egy két és fél méteres régészeti szelvény (még ha jóval hosszabb is), túlságosan kis területét (egyértelműen jóval kevesebb, mint 0,1%-át!) foglalja el a feltételezett várnak ahhoz, hogy az abból nyert információkat annak egészére általánosítani lehessen. Ezzel nem a régészet létjogosultságát vonom kétségbe, de sajnos az amúgy is speciális problémákkal szembesülő városi régészetben rendkívül nehéz megállapítani, hogy milyen méretű feltárások jogosítanak fel a „bizonyos” kategória használatára.⁵³

52 „Szolnok, Szeptember 29. Pólya Tibor, Pólya Iván és Chiovini Ferenc, a szolnoki művésztelep festőművészei és Jancsó Lajos, a telep igazgatója, egy beomlott kút nyomán nagyszabású ásatásokat kezdtek a régi szolnoki vár földalatti folyosóinak felkutatására. Régi feljegyzések szerint a szolnoki vár egész területe alatt öt-hat méter mélyen valóságos folyosó útvesztő vezetett, amely terméskövel volt boltozva, s olyan széles volt, hogy két kocsi elfért benne egymás mellett.” (MTI 1934. szept. 29. 13 óra 15.)

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929htm?v=pdf&q=WRD%3D%28Szolnoki%20v%E1r%29&s=SORT&m=0&a=rec>

„Szolnok, június 4. A szolnoki művészeti egyesület már hosszabb ideje ásatásokat folytat a régi szolnoki vár területén, hogy megtalálják a hagyomány szerinti vár alatt elhúzódó titkos alagutat. Az alagút lejárata a szemtanuk állítása szerint a várplébánia kertjében volt. Ásatás közben a várplébánia kertjében egy 6–700 éves régi templom alapjaira bukkantak, amelynek oldalfalai és a torony alapzata egészen napvilágra került. A művészeti egyesület megállapítása szerint a szolnoki vártemplomot valószínűleg ennek a templomnak a kőveiből építették fel annakidején. Ezzel egyidejűleg világosság vetődött az alagút lejáratainak kérdésére is, mert valószínűnek látszik, hogy a szemtanuk által az alagút lejáratainak vélt üreg a templom kriptája volt.” (MTI 1935. jún. 4. 20 óra 45.)

Az ásatás történetét és eredményeit magam foglaltam össze. BAGI Gábor é.n. 5-6.

53 Sugár István jelzett tanulmányában az utolsó szolnoki vár kerületét mintegy 1200 méterben adta meg. Ez négyzetalak esetén 90.000 négyzetméter alapterületet jelentett, ám az ismert trapéz alak esetén kétségkívül kevesebbet. SUGÁR István 1985. 255–256.

2. A Bástyai utcai ásatás tudományos igényű feldolgozása mindmáig nem jelent meg. Ami ismeretes, az csak néhány, hallgatóságához és időhöz igazított ismeretterjesztő előadás, pár média-megnyilatkozás, újsághír, és nem mindig a legpontosabb megfogalmazással íródott internetes blogger megszólalás, olykor kimondottan váratlan állításokkal.⁵⁴ Ezeket pedig eleve más mércével szokták mérni, mint egy átfogó, tudományos igényű összefoglalást.

3. A feltárást meglátogató több, évtizedes szakmai gyakorlattal rendelkező régész kolléga véleménye szerint a 2010-es Bástyai utcai feltárás már a kuruc kornál megállt, és a török korig el sem jutott! Ennek alapján pedig a magyar és török kori várra semmiféle – sem pozitív, sem negatív előjelű – bizonyító ereje nem lehet!

Kétségtelenül a felsoroltak közül ez utóbbi a legsúlyosabb érv. Magam – ismét hangsúlyozom (!) – ezt a kérdést történészként nem tudom és nem is akarom megítélni. Ugyanakkor véleményem szerint egy ponton igen könnyen mérhető lenne a Bástyai utcai szelvényből levont következtetések használhatósága a XVI–XVII. századi vár kutatásában. A Rákóczi szabadságharc (1703–1711) alig nyolc éve alatt ugyanis Szolnokon nem kevesebb, mint négy (!) vár létezett, egymást követően. Ezek a következők:

1. az 1685 után némileg átépített és megerősített török vár 1704 tavaszáig,
2. az első kuruc vár 1704-től 1706. szeptember 1-ig,
3. a Rabutin tábornagy császári hadmérnökei által építtetett császári erőd 1706. szeptember 4. és 1707. január közepe között, amely feltehetően az előző kuruc erősségen alapult,
4. a második kuruc vár 1710. április 20-tól, amely bizonyos, átépítésekkel, renoválásokkal a XIX. század utolsó negyedéig állt fenn.

E négy szolnoki vár a részletes korabeli leírások szerint nagyságrendileg is jelentősen eltért egymástól. Az első kuruc vár báró Károlyi Sándor tábornagy 1705. október eleji igen részletes szemléje szerint túlságosan is nagyra sikeredett, legalább 2000 ember kellett volna a védelméhez. Ennek tudható be, hogy két és fél év alatt sem tudták felépíteni, és végül Rákóczi parancsára a kurucok maguk pusztították el. (Talán ez volt a kuruc erődítési törekvések legnagyobb fiaszója a szabadságharc egész története alatt!) Ezért Rákóczi 1710. márciusi parancsai – a tanulságokat levonva – már egyértelműen egy amannál jóval kisebb, eredetileg mindössze 200 emberrel megszállható erőd építésére vonatkoztak, amely az ellenséges ostromtüzérség beérkezéséig védhető. Bár az utolsó vár valamivel talán mégis nagyobbra sikeredhetett a tervezettnél (állítólag utolsó ostromakor 450 fős őrsége volt!), jellemző a kuruc állam és hadsereg ekkor már katasztrofális állapotára, hogy a Rákóczi által alig két hónapra becsült munkát pénz, munkaerő és építőanyag hiányában végül csak fél esztendő alatt sikerült úgy-ahogy bevégezni.⁵⁵

Magam úgy vélem, hogy Szolnok esetében elsőnek könnyebb és

54 Így 2010. október 7. és 2011. január 26. között a helyi blogszolnok.hu internetes portálon több részletben jelent meg a „Vendégposzt: Régészeti utazások” c. írás Szolnok belterületének régészeti emlékeiről. Ennek harmadik részében az alábbi sorok szerepelnek: „A legutolsó, 1704–1706-ban épített és közel 100 évig fennálló vár tervszerű elbontása a 18. század legvégén kezdődött.”

http://www.blogszolnok.hu/1xvolt_vendegposzt_regeszeti_utazasok_3

Ez a szerencsétlen megfogalmazás ebben a formában 1706 őszén, a lerombolt kuruc vár helyén a Rabutin császári tábornagy által épített erősség, és az 1710 tavasza és ősze között felépített második kuruc vár létét is megkérdőjelezi.

55 BAGI Gábor 2007. 279–294.

egyszerűbb feladat lenne a kuruc kori négy vár maradványainak feltárása, illetve azok pontos elhatárolása. E feladat megoldandó módszertani problémái jó elmunkálattal jelentenének a jóval mélyebben elhelyezkedő, és nehezebben rekonstruálható 1550–1552-es erődítés helyének meghatározásában, régészeti anyagának elkülönítésében. Ennek kapcsán a megmaradt történeti források is nagyobb számúak és egyértelműbbek, ráadásul talán a későbbiekben sok felesleges vitának is elejét lehetne venni...

IRODALOM

BAGI Gábor

2007. Szolnok vára a Rákóczi szabadságharcban. In: Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XVI. (Szerk.: H. BATHÓ Edit–GECSE Annabella–HORVÁTH László–KAPOSVÁRI Gyöngyi) Szolnok, 279–294.

2013. A szolnoki vár alagútjai nyomában (Adalékok egy elfeledett ásatás történetéhez). In: *Economica. A Szolnoki Főiskola Tudományos Közleményei VI. Új évfolyam, 2. szám.* Szolnok. 72–83.

BANFI, Florio

1933. Mario Speziacasa nápolyi hadiépítész és hajóskapitány Magyarországon. In: *Hadtörténelmi Közlemények 1933/3.* 236–238.

BÁLINTH Gábor

1870. A magyarországi török hódoltságról. XVII. századi török forrás szerint II. In: *Századok 1870/4.* 297–308.

BELITZKY János

1969. Ascanio Centorio Szolnok 1552. évi elestéről. In: *Jászkunság 1969/3.* 139–144.

BÓNA István

1996. Baráti megjegyzések és kiegészítések Németh Péter írásához. In: *Műemlékvédelmi Szemle 1996/1.* 230–234.

BUNYITAI Vincze–KARÁCSONYI János–RAPAICS Rajmund

1912. Egyháztörténelmi emlékek a magyar hitújítás korából V. Budapest.

BUZÁSI János

1977. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Bécs: Ungarische Acten, Allgemeine Acten. Tematikus repertórium. Levéltári leltárak 70. II. (1526–1711). Budapest.

CENTORIO degli HORTENSI, Ascanio

1556. Commentario della guerre di Transilvania. Vinegia, MDLXVI.

DÉTSZY Mihály

1963. Munkások és mesterek az egri vár építkezésein 1493 és 1596 között. In: *Az Egri Múzeum Évkönyve 1.* (Szerk.: BAKÓ Ferenc) Eger. 173–199.

1976. Végvárrendszerünk XVI. századi kiépítésének kérdéséhez. In: *Hadtörténelmi Közlemények 1976/4.* 571–577.

1994. Adatok Johannes Maria Speciecasa hadiépítész életpályájáról. In: *Művészettörténet – Műemlékvédelem VI. Tanulmányok Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára.* Budapest. 1994. 227–234.

FELD István

2008. Ágyúvédőművek a 16. század első felének erődítményépítésében. Tévhitek, kérdések, kutatási feladatok. In: *Studia Agriensia 27.* (Szerk.: BERECZ Máttyás–VERES Gábor) Eger. 175–196.

FODOR Pál

1985. Néhány adat a török végvári rendszer állapotáról a 17. század középső harmadából. In: *Magyar és török végvárak 1663–1684.* *Studia Agriensia 5.* (Szerk.: BODÓ Sándor–SZABÓ Jolán) Eger. 165–172.

ILLÉSSY János

1893. Adatok a szolnoki vár felépítéséhez és első ostromához. In: *Hadtörténelmi Közlemények 1893/6.* 635–666.

KERTÉSZ Róbert

2012. Fejezetek a török kori Szolnok kutatástörténetéhez és egy újabb azonosított objektum: a vesztőhely. In: *Szolnoki Tudományos Közlemények XVI.* 40–64. <http://www.szolnok.mtesz.hu/sztk/index.html>

KERTÉSZ Róbert–SUDÁR Balázs–BANA Zsolt–KÓMÁR Mihály

2012. Egy elfeledett muszlim imahely: a szolnoki Szulejmán dzsámi. In: *Műemlékvédelem 2012/3.* 110–125.

KOMÁROMI József

1943. Adatok Szolnok várának történetéhez. In: *Jászberényi Jász Múzeum évkönyve 1938–1943.* Budapest. 71–112.

KORPÁS Zoltán

1999. Egy spanyol zsoldosvezér levelei a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról. Adalékok Bernardo de Aldana magyarországi tevékenységéhez (1548–1552). In: *Fons 1999/1–2.* 3–129.

MAROSI Ernő

1974. Itáliai hadiépítések részvétele a magyar végvárrendszer kiépítésében 1541–1592 között. In: *Hadtörténelmi Közlemények 1974/1.* 28–74.

PATAKI Vidor

1931. A XVI. századi várépítés Magyarországon. In: *A Bécsi Magyar Intézet Évkönyve 1.* (Szerk.: KÁROLYI Árpád–ANGYAL Dávid) Budapest. 98–132.

PÁLFFY Géza

1997. Várfelelősök feletti ítélkezés a 16–17. századi Magyarországon: a magyar rendek hadügyi jogkörének kérdéséhez. In: *Levéltári Közlemények 1997/1–2.* 199–221.

RÁKÓCZI Ferenc

1979. Vallomások. Emlékiratok. Budapest.

R. KISS István

1908. A Magyar Helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve. Budapest.

SÁNCHEZ, Carlos Jose Hernando

2000. Las Fortificaciones de Carlos V. Madrid, 2000.

SARUSI KISS Béla

2008. A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái 1. In: *Fons, 2008/4.* 467–521.

SOMOGYI Ignác

é. n. Szolnok város története 1739–1880-ig. Kézirat a szolnoki Damjanich János Múzeum Könyvtárában.

SUGÁR István

1985. A török végvárrendszer Északkelet-Magyarországon. In: Magyar és török végvárok 1663–1684. In: Studia Agriensia 5. (Szerk.: BODÓ Sándor–SZABÓ Jolán) Eger. 229–305.

SZAKÁLY Ferenc (szerk.)

1986. Bernardo Aldana magyarországi hadjárata. (Fordította SCHOLZ László) Budapest.

SZÁNTÓ Imre

1972. I. Ferdinánd király intézkedései 1552 nyarán Eger és Szolnok védelmére. In: Atria 8–9. Az Egri Múzeum Évkönyve. (Szerk.: BAKÓ Ferenc) Eger. 201–211.
1975. A szolnoki vár felépítése és a török kézre jutása 1550–1552. In: Szolnok város története I. (Szerk.: KAPOSVÁRI Gyula–MÉSZÁROS Ferenc) Szolnok. 39–56.
1985. Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az 1551–52. évi várháborúk. Budapest.

SZENDREI János

1889. Szolnok eleste 1552-ben. In: Hadtörténelmi Közlemények 1889/2. 125–140.

Gábor Bagi**Remarks on the building of the Szolnok Castle in 1550–1552**

Róbert Kertész's paper 'Addenda To The Ottoman Period History Of Szolnok – The Location Of The Site Of Public Executions' can be found on the website of the Scientific Proceedings of Szolnok among the materials of the 2012. November conference. His two-page footnote argues the author's television lecture on the 16th century castle of Szolnok. Kertész basically disputes the existence of brick and stone buildings as well as the divisibility of works in two phases. On the contrary the author lists the most recent literature and archival data in the disputed issues, draws attention to the inaccurate and inconsistent findings made by Kertész, and also indicates why he can not accept the 2010 excavation in Szolnok (Bástya street) conclusive.

Translated by Nándor Szebenyi

